

alma mater+

Серію засновано в 1999 році

Тетяна Качак Українська література для дітей та юнацтва

Підручник

3-тє видання, доповнене

а | Київ
ВЦ «Академія»
2025

Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва: підручник.
Вид. 3-тє, доповнене. Київ: ВЦ «Академія», 2025. 456 с.

ISBN 978-966-580-770-4.

<https://academia-pc.com.ua/product/ukrainska-literatura-dlya-ditej-ta-yunactva-vc-akademii>

**Рекомендовано до друку Вченою
радою Прикарпатського
національного університету імені
Василя Стефаника як підручник**

(Протокол № 09 від 24.09.2024 р.)

Рецензенти:

доктор філологічних наук, доцент,
професор В. В. Кизилова;

доктор філологічних наук, професор
Л. В. Мацевко-Бекерська;

доктор філологічних наук, професор
Р. В. Мовчан

Українська література для дітей та юнацтва — самобутній феномен мистецтва слова, який відкриває юним читачам людину, світ, закономірності буття. Повне, ідеологічно незаангажоване уявлення про неї від зародження до сьогодні дає цей підручник. Він пропонує естетично вмотивовану періодизацію історії літератури для дітей та юнацтва, методику аналізу та інтерпретації творів фольклору і творчості найпомітніших письменників. Значну увагу приділено жанрово-тематичному розмаїттю поезії, прози та драматургії, які формують етичні, патріотичні, екологічні та духовні цінності молоді. Пріоритетний фокус зроблено на огляді сучасного етапу розвитку української літератури для юних читачів.

Системно структурований, логічно і вправно написаний підручник прислужиться педагогам, дитячим психологам, фахівцям із дитячого читання, працівникам бібліотек, батькам, авторам і дослідникам творів для дітей та юнацтва. Кожному, хто переймається світом дитини, роллю в ньому книги і читання, він буде цікавим і корисним.

ISBN 978-966-580-310-2 (серія)
ISBN 978-966-580-770-4

© Качак Т., 2016
© Качак Т., 2-ге видання,
стереотипне, 2018
© Качак Т., 3-тє видання,
доповнене, 2025

Зміст

	1. Теоретичні основи вивчення української літератури для дітей та юнацтва
/9/	1.1. Специфіка і функціональна природа літератури для дітей та юнацтва
/13/	1.2. Періодизація історії української літератури для дітей та юнацтва
/18/	1.3. Література для дітей та юнацтва як об'єкт наукових і літературно-критичних студій
/20/	1.4. Аналіз творів для дітей та юнацтва
	2. Передісторія української літератури для дітей та юнацтва
/26/	2.1. Дитячий фольклор як сегмент усної народної творчості
/28/	Колискові пісні, забавлянки
/33/	Календарно-обрядові та ігрові пісні
/36/	Дитячий ігровий фольклор і малі фольклорні жанри
/42/	Легенди і перекази в дитячому читанні
/44/	Українські народні казки — іманентний жанр літератури для дітей
/51/	2.2. Пам'ятки давньої літератури в дитячому читанні
/53/	«Повість минулих літ»
/53/	«Повчання дітям» Володимира Мономаха
/54/	«Слово про Ігорів похід»

- /55/ Інші твори давньої української літератури в дитячому читанні
/56/ Григорій Сковорода
як письменник і педагог-просвітник

3. Література для дітей і про дітей другої половини XIX — початку XX ст.

- /60/ 3.1. Становлення літератури для дітей
/64/ Тарас Шевченко
/70/ Марко Вовчок
/74/ Леонід Глібов
/77/ Степан Руданський
/79/ Юрій Федькович
/80/ Борис Грінченко
/83/ 3.2. Перший український
дитячий журнал «Дзвінок»

4. Українська література для дітей та юнацтва у XX ст.

- /87/ 4.1. Традиції та новаторство літератури
для дітей на межі XIX—XX ст.
/89/ Іван Франко
/97/ Олена Пчілка
/101/ Дніпрова Чайка
/104/ Уляна Кравченко
/105/ Євгенія Ярошинська
/108/ Богдан Лепкий
/112/ Василь Королів-Старий
/115/ 4.2. Модерністські тенденції
в літературі для дітей
/115/ Поезія, адресована дітям
/116/ Леся Українка
/120/ Олександр Олесь
/123/ Марійка Підгірянка
/125/ Володимир Свідзинський
/126/ Проза для дітей
/127/ Михайло Коцюбинський
/129/ Костянтина Малицька
/132/ Катря Гриневичева
/133/ Володимир Винниченко
/136/ Майк Йогансен

/137/	4.3. Розвиток літератури для дітей у радянській Україні
/142/	Поезія для дітей
/144/	Павло Тичина
/146/	Максим Рильський
/148/	Наталія Забіла
/152/	Платон Воронько
/153/	Проза для дітей та юнацтва у контексті соцреалістичних стереотипів
/157/	Степан Васильченко
/160/	Олександр Копиленко
/162/	Олесь Донченко
/164/	Оксана Іваненко
/166/	Микола Трублаїні
/168/	Юрій Збанацький
/170/	Драматургія для дітей у першій половині XX ст.
/172/	Періодика для дітей
/175/	4.4. Тематичне і жанрове оновлення літератури для дітей у другій половині XX ст.
/178/	Поезія для дітей
/179/	Михайло Стельмах
/181/	Грицько Бойко
/183/	Богдан Чалий
/183/	Тамара Коломієць
/185/	Микола Сингаївський
/186/	Дмитро Білоус
/189/	Дмитро Павличко
/191/	Ліна Костенко
/193/	Микола Вінграновський
/197/	Ірина Жиленко
/199/	Анатолій Костецький
/200/	Поезія для найменших читачів
/201/	Проза для дітей та юнацтва
/203/	Борис Комар
/204/	Володимир Малик
/205/	Юрій Ярмиш

/206/	Борис Харчук
/209/	Всеволод Нестайко
/213/	Віктор Близнець
/217/	Григор Тютюнник
/219/	Євген Гуцало
/220/	Ніна Бічуя
/223/	Проза для наймолодших читачів
/224/	Василь Сухомлинський
/225/	Фантастичні повісті для підлітків
/226/	Анатолій Дімаров
/228/	Олесь Бердник
/231/	Драматургія для дітей
/231/	Ярослав Стельмах
/233/	Вадим Бойко

5. Сучасна література для дітей та юнацтва

/236/	5.1. Література для дітей незалежної України
/237/	Поезія для дітей наприкінці XX ст.
/238/	Ганна Чубач
/239/	Анатолій Качан
/244/	Ігор Січовик
/246/	Віра Багірова
/248/	Ігор Калинець
/250/	Літературні казки та пригодницько-фантастична проза
/252/	Валерій Шевчук
/254/	Реалістично-психологічна та історична проза
/256/	Драматургія для дітей у 90-ті роки XX ст.
/256/	Неля Шейко-Медведєва
/257/	Богдан Стельмах
/257/	5.2. Українська література для дітей та юнацтва на початку XXI ст.
/261/	Книжки-картинки

/266/

/268/

/270/

/272/

/273/

/275/

/276/

/278/

/281/

/282/

/284/

/287/

/289/

/291/

/293/

/294/

/298/

/299/

/301/

/302/

/304/

/306/

/307/

/308/

/310/

/312/

/313/

/314/

/317/

/320/

/322/

/325/

/328/

/330/

/334/

/339/

/340/

/345/

/347/

/349/

/355/

Сучасна поезія для дітей

Іван Андрусяк

Юрій Бедрик

Василь Голобородько

Михайло Григорів

Роман Скиба

Сергій Пантюк

Григорій Фалькович

Галина Малик

Олександр Дерманський

Галина Кирпа

Мар'яна Савка

Оксана Кротюк

Леся Пилип'юк

Ніна Горик

Сучасна літературна казка

Казкотерапія та її специфіка

Іван Малкович

Леся Мовчун

Дзвінка Матіяш

Богдана Матіяш

Тарас і Мар'яна Прохаськи

Зірка Мензатюк

Галина Ткачук

Галина Вдовиченко

Володимир Читай

Пригодницька проза

Олександр Дерманський

Галина Малик

Леся Воронина

Сергій Гридін

Іван Андрусяк

Галина Пагутяк

Андрій Бачинський

Марина Павленко

Мія Марченко

Історико-пригодницькі повісті та романи

Володимир Рутківський

Марія Морозенко

Олександр Гаврош

Зірка Мензатюк

/358/	Реалістична проза
/359/	Галина Кирпа
/362/	Надійка Гербіш
/365/	Таня Стус (Щербаченко)
/368/	Катерина Єгорушкіна
/369/	Ольга Купріян
/371/	Галина Гузовська-Корицька
/374/	Соціально-психологічна і шкільна проза для підлітків
/384/	Оксана Думанська
/387/	Степан Процюк
/390/	Оксана Луцевська
/393/	Сергій Гридін
/399/	Олена Рижко
/403/	Дзвінка Матіяш
/406/	Автобіографічна та біографічна проза
/410/	Володимир Рутківський
/413/	Богдан Радиш-Маринюк
/415/	Ольга Слоньовська
/418/	Детективні твори
/419/	Андрій Кокотюха
/422/	Фантастична проза
/428/	Володимир Аренєв
/430/	Сергій Оксенік
/432/	Галина Пагутяк
/434/	Наталія Дев'ятко
/435/	Наталія Довгопол
/438/	Сучасна драматургія для дітей
/440/	Неда Неждана
/441/	Олександр Гаврош
/444/	Анна Багряна
/448/	Термінологічний словник
/454/	Література

1.

Теоретичні основи вивчення української літератури для дітей та юнацтва

1.1. Специфіка і функціональна природа літератури для дітей та юнацтва

Література для дітей та юнацтва — органічний сегмент національної літератури, культури кожного народу. У ній — народна мудрість, ментальність, характер, традиції, основи національного виховання, педагогічні та психологічні аспекти сприйняття дитинства. Це специфічна галузь мистецтва слова. Тлумачення її сутнісної специфіки досить суперечливі. У «Літературознавчій енциклопедії» Юрій Ковалів розрізняє дитячу літературу і літературу для дітей: «*Дитяча література* — усна і писемна словесність, творена дітьми. До неї належать безпосередньо пов'язані з грою різні жанри фольклору... Дитяча література має синкретичний характер, специфічну художню форму з тяжінням до ритмізованого мовлення, словотворчості, розкутого фантазування. Поняття “дитяча література” охоплює також перші спроби пера юних початківців (поезія, проза тощо), опубліковані в періодиці для дітей»; «*Література для дітей* — художні, науково-популярні та публіцистичні твори, написані письменниками для дітей різного віку».

У «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» Людмила Сердюк стверджує, що «дитяча література — художні, наукові, науково-популярні твори, які написані для дітей. Найчастіше в це поняття включаються також твори “дорослої” літератури, що назавжди ввійшли в коло дитячого читання».

Цю двозначність нівелює Любов Кіліченко: «Дитяча література чи література для дітей — це та література, яка відповідає

рівневі дитячих знань, їхньому життєвому досвіду, психологічному розвитку, має відповідну тематику й технічне оформлення. Це та література, яку пишуть для дітей дорослі. Все інше — дитяча творчість».

Ольга Папуша вважає дитячою літературою «...сукупність літературних творів, написаних або прилаштованих для дітей із цілком певною метою: звертатися до дитячої уяви, емоцій та почуттів, впливати на дитячі пізнавальні здібності, розвивати смаки та вподобання, розважати дитину». На її погляд, дитяча література постає «на перетині трьох уявлень — про *дитячий твір* (як результат цілеспрямованої діяльності людини), *дитяче читання* (як взаємодію дитини з текстом твору — читання, слухання, перечитування, переказування, доповнення і т. д.) та *дитячу книгу* (як канонізовану форму, фізичний спосіб існування твору)». У цьому контексті Наталія Марченко послуговується поняттям «текст для дітей», розрізняючи два його формати: навчальний і художній.

Наталія Марченко послуговується поняттям «текст для дітей», вирізняючи два його формати: навчальний і художній. На її думку: «Поняття художньої літератури для дітей окреслює сукупність літературних творів, написаних чи видозмінених із урахуванням потреб і можливостей дітей певного віку та під впливом уявлень і запитів спільноти щодо напрямку та цілей розвитку підростаючого покоління на певному історичному проміжку».

Про взаємозв'язок поняття «дитяча література» з дитинством, а також процесами дитячого читання і творення дитячої книги писали Пітер Гант, Карін Леснік-Оберштейн, Девід Радд. «Визначення “дитячої літератури” є основою її діяльності: це категорія книг, існування яких абсолютно залежить від передбачуваних відносин з конкретною читацькою аудиторією — дітьми» (К. Леснік-Оберштейн).

Стосовно написаних для дітей художніх творів літературознавці використовують обидва терміни. Однак точніший із них — «література для дітей»; з огляду на вікову періодизацію і характер читацьких зацікавлень доречніший термін «література для дітей та юнацтва».

Література для дітей та юнацтва — адресовані дітям і юному поколінню художні, науково-популярні та публіцистичні твори.

На позначення сукупності художніх текстів різних жанрів, які не адресовані дітям, але які вони читають, правомірне поняття «*коло дитячого читання*». Цей підрозділ формує класика української та світової літератури — твори, які з розряду «для до-

рослих» поступово перейшли в розряд «для дітей». Цей процес відбувається постійно.

Найхарактернішими особливостями літератури для дітей є її відповідність рівневі знань, життєвому досвіду, психологічному розвитку дитини, зорієнтованість її тематики, жанрових характеристик і поліграфічного оформлення. Книги для дітей розкривають специфічні теми, сюжети і образи, мають особливу інтонацію, «що виникає із відбору лексики, ритмічної побудови фрази і доступної дитині емоційності» (Любов Кіліченко).

Література для дітей відповідає їхнім віковим особливостям, ураховує їхню допитливість, вразливість і емоційність, безпосередність і довірливість у сприйманні дійсності та людей. Кожен художній твір адресований дітям конкретної вікової групи: молодшої та середньої дошкільної (3—7 років), старшої дошкільної та молодшої шкільної (7—11 років), середньої шкільної (7—11 до 14—15 років) і старшої шкільної групи (15—18 років). Поділ цей умовний, бо не завжди можна чітко розмежувати вікові групи — усе залежить від розвитку дитини, її природних здібностей, навичок, культури читання тощо. З таким поділом погоджуються не всі дослідники, вважаючи його «табелями про ранги», які звільняють дорослих від необхідності розуміти індивідуальність, дбати про особистість дитини (Ольга Папуша).

Борис Грінченко вважав цільове призначення, адресність, тематику і проблематику основними типологічними характеристиками літератури для дітей і наголошував на її моральності, реалістичності, поміркованій фантазійності, змістовності й поетичності («артистичності»). Найважливішими її ознаками, на думку Дмитра Білецького та Юрія Ступака, є предметний, конкретний життєвий художній образ, ліризм розповіді, динамічність розвитку сюжету, багатство, точність та емоційність мови. По-своєму побачила її специфіку Марія Моклиця: «...у царині світогляду — це оптимізм, життєствердність, щира настанова на добро, в царині естетики — це універсалізм, який підпорядковує собі суб'єктивний компонент, у царині художньої форми — це простота висловлювання, ігровий характер, стилістична виразність». Важливими ознаками літератури для дітей вважають також сучасність тематики і проблематики, відсутність моралізаторства і примітивізму, високий мистецький рівень ілюстрацій.

Діти завжди потребують книжки, яка б не тільки збагачувала новими знаннями, зображувала правдиві явища, а й заманювала у світ пригод, розваг, ігор. Спосіб зображення світу в художньому тексті, тематичні, проблематичні, сюжетні, композиційні, образні та мовні акценти — визначальні аспекти літератури для дітей. Дитячо-

му письменникові потрібно бути знавцем дитячої душі, дитячого світу, мати талант спілкуватися з дітьми. Як писала Катря Гриневичева, «праця дитячого письменника — післанництво Богом дане. Писати для дітей — священна служба, що для неї треба вдягати ризи».

Осідної думки дотримувався Іван Франко, стверджуючи, що немає тем і сюжетів, неприйнятних для дітей, немає спеціальної «дитячої» манери розмови з маленькими читачами.

Функції літератури для дітей. Література розширює кругозір дитини, ознайомлює її з новими і цікавими подіями, явищами, допомагає сформувати знання, уміння й навички літературознавчого, естетичного, етичного характеру, здатність засвоювати художні цінності, виховує активність, допитливість, готує до самостійної зустрічі з мистецтвом слова, до самоосвіти і самовиховання. Цими своїми особливостями вона тісно пов'язана з педагогікою. Однак читання не варто розглядати тільки як «педагогічне заняття», бо це спотворює суть літератури, виводить її за межі мистецтва.

Традиційними функціями літератури для дітей вважають *виховну та освітню*. За деякими твердженнями, саме дидактичність і «педагогічна наснаженість» вирізняють її з-поміж інших текстів.

Комунікативна функція полягає у сприянні юним читачам в осягненні себе, висловленні власних думок та почуттів, опануванні мовної поведінки, розширенні словникового запасу, формуванні мовленнєвого досвіду. Спілкування з книгою має допомагати дитині долати комунікативні бар'єри, невпевненість, сформуватися як повноцінний суб'єкт комунікаційних процесів.

Література для дітей виконує й *естетичну функцію*. Завдяки читанню в дитини формуються первинні уявлення про прекрасне, мистецькі жанри та напрями, відчуття краси твору. У своєму естетичному розвитку дитина проходить етапи ознайомлення, пізнання і творчості, тому роль літератури у цьому процесі очевидна.

Риторична (творча) функція літератури для дітей полягає в тому, що, читаючи, дитина стає співавтором письменника. Не раз отримані в дитинстві враження від читання ставали поштовхом до власної творчості.

Читання цікавих, захопливих книг розважає дитину, забезпечує релаксацію (*розважальна функція* літератури для дітей), а також знижує рівень стресу, допомагає долати тривогу і депресію (*психотерапевтична функція*). Психотерапевтичний підхід, який використовує літературу для підтримки психологічного здоров'я людини і позитивного впливу на її емоційний стан, думки та поведінку, називають *бібліотерапією*. Такий підхід особливо актуальний у час війни, коли читання чи обговорення літературних текстів з дітьми покликане відволікти їх від проблем, драматич-

них, а то й трагічних реалій буття. Для цього обирають твори про події чи персонажів, які додають відчуття спокою і злагоди або ж спонукають читачів до рефлексії над тим, як їхній власний (чи подібний) життєвий досвід відображено у творі. Література для дітей сприяє емоційному відновленню.

Суть *гедоністичної функції* полягає в тому, що дитина отримує естетичну насолоду і задоволення від читання цікавої, тематично і жанрово близької та зрозумілої їй книги.

Функціональні характеристики зумовлені тематикою і жанровою структурою адресованих дітям та юнацтву текстів. Пізнавальна і виховна функція традиційно є атрибутом, який вирізняє літературу для дітей як специфічну галузь мистецтва слова, акцентує на вікових особливостях.

1.2. Періодизація історії української літератури для дітей та юнацтва

Твори словесності, призначені для дітей та юнацтва, виникли ще в доісторичні часи (фольклорні казки, колискові, забавлянки тощо) і продовжували з'являтися паралельно з історичною прозою, публіцистикою, красним письменством і театральним мистецтвом для дорослих, запозичуючи в них деякі мотиви і тексти. Процеси їх появи, видозмін і врізноманітнення досліджує історія літератури.

Історія літератури для дітей та юнацтва — підрозділ літературознавства, який досліджує розвиток літератури для дітей та юнацтва від її зародження до сьогодення.

Як підрозділ науки про письменство вона зосереджена на ретроспективному висвітленні розвитку української дитячої літератури як самодостатнього явища; виявленні стильових тенденцій, напрямів; функціонуванні шкіл, поширенні жанрів з урахуванням її національної специфіки, міжлітературних зв'язків і впливів; осмисленні творчості письменників (особливостей стилю, популяризації тем і проблем, центрування образів головних героїв), які пишуть для дітей, а також значення їхньої художньої спадщини в розвитку літератури.

У побудові історії літератури для дітей та юнацтва зазвичай послуговуються хронологічним підходом. Історична вертикаль її розвитку може бути структурована на основі поділу на стильові епохи, виокремлення жанрово-тематичного кола, акценту на творчості провідних письменників тощо. Універсальний принцип по-

будови історії української літератури для дітей та юнацтва налаштовує на аналіз ключових етапів її розвитку; осмислення творчості яскравих постатей — письменників, які зробили вагомий внесок в адресовану дітям літературу; інтерпретацію знакових текстів.

Різні варіанти періодизації історії літератури для дітей пропонували Б. Гошовський, Світлана Іванюк, В. Костюченко, Раїса Мовчан, Б. Шалагінов та ін.

Періодизації Б. Гошовського, що ґрунтується на аналізі окремих літературних явищ, творів і творчості письменників, бракує чітких критеріїв поділу, а через те — і системності. Про це свідчить різнохарактерність її елементів:

- 1) український дитячий фольклор;
- 2) дитяча література у світі;
- 3) від літописних переказів до байкарів XVII—XIX ст.;
- 4) Марко Вовчок і Борис Грінченко.

До 90-х років XX ст. своєрідним каноном була періодизація, запропонована автором підручника «Дитяча література» Любов'ю Кіліченко. Її структурні елементи: народнопоетична творчість для дітей; українська дитяча література дожовтневого періоду; українська дитяча література радянського періоду. У межах останнього періоду виокремлено: дитячу літературу довоєнних часів; дитячу літературу 40—50-х років; дитячу літературу 60—80-х років XX ст. Загалом ця періодизація є системним оглядом тенденцій літератури і творчості письменників, які творили для дітей.

Запропонована Любов'ю Кіліченко періодизація частково втратила актуальність у 90-ті роки XX ст., однак збереглися часові межі та позиції письменників, які розвивали літературу для дітей.

Більшість сучасних періодизацій побудована за історико-хронологічним принципом, одиницями поділу найчастіше є десятиліття, чверть чи половина століття. Характерні ознаки побудови періодизацій літератури для дітей: аналогія до періодизації історії української літератури; врахування суспільно-історичних змін та умов розвитку культури, літератури в різні періоди, а також специфіки розвитку тем, жанрів, образної системи літератури для дітей. За таким принципом структурована більшість навчально-методичних видань. Цю тенденцію репрезентує періодизація Світлани Терпелюк:

- 1) витоки і джерела дитячої літератури в Україні (XV—XVII ст.);
- 2) зародження дитячої літератури (XVII—XVIII ст.);
- 3) розвиток дитячої літератури (I половина XIX ст.);
- 4) нова література (XIX ст.);

- 5) новітня література (XX ст.). У межах цього етапу виокремлено: 1917—1934 рр. — період становлення й утвердження української дитячої літератури XX ст.; 1935—1956 рр.; 1957—1990 рр.; із 1990 р. — розвиток української дитячої літератури на сучасному етапі.

У періодизації Наталії Богданець-Білоskalенко чітко розмежовано фольклор та авторську літературу, розвиток якої охоплює п'ять етапів, «які не цілком збігаються з етапами “дорослої літератури” і мають свою специфіку»:

- 1) середина XIX ст. — початок XX ст. (нова дитяча література). Її фіксують букварі і читанки новою українською літературною мовою;
- 2) початок (10—20-ті роки) XX ст. — утвердження нових ознак художнього відображення;
- 3) на Сході України (30-ті роки), на Заході України (40-ві роки) — 50-ті роки XX ст. — розвиток дитячої літератури за несприятливих умов;
- 4) друга половина (60—80-ті роки) XX ст. — піднесення дитячої літератури;
- 5) від 90-х років XX ст. — сучасна література для дітей.

Принципово інший підхід до періодизації літератури для дітей запропонував Борис Шалагінов, виходячи з того, що література для дітей як соціальний та естетичний феномен розвинулася з текстів, призначених спеціально для дитячого читання. При поділі її історії (як «величезної кількості текстів») він враховує «співвідношення естетичного, виховного і науково-пізнавального змістів», а також «неминучий діалог з педагогікою та ідеологією». За його логікою предмет дитячої літератури становлять, «окрім самих текстів, педагогічні, фізіологічні, лінгвістичні та соціологічні аспекти, які для історії “дорослої” літератури можуть бути просто зайвими».

Під впливом суспільних змін відбувається еволюція в культурі та мистецтві слова. Час змінює уявлення про дитину, її читання, книги, ставлення до неї, і ці зміни віддзеркалюються в літературі, їй адресованій. Кожен період розвитку письменства для дітей, на думку Б. Шалагінова, тісно пов'язаний із притаманним конкретному суспільству розумінням «функції та завдань літератури і усього мистецтва», «місця дитини в суспільстві, специфічної дитячої психології та інших особливостей дитячого віку», іманентною системою виховання та «виховною моделлю особистості». Цим пояснюється домінування в певний час конкретних тенденцій, тяжіння письменників до специфічних тем, жанрів, стильових манер письма тощо.

Значущими в історичній періодизації дитячої літератури, на думку Б. Шалагінова, є зміни у статусному значенні дитинства. Кожна епоха має «психологічні та фізіологічні межі дитинства, а також специфіку естетичних потреб дитини». Запропонована ним періодизація розвитку світової літератури для дітей може бути матрицею і для української:

- 1) уся давнина до межі XVIII—XIX ст., коли романтики запровадили «проект модерності», що включав виховання духовно та фізично гармонійної людини з дитячого віку;
- 2) XIX ст., коли остаточно утверджуються ідея специфічності дитячого віку, наука про дитячу психологію, розвивається дитяча педагогіка, суспільство визнає специфічні світоглядні інтереси і потреби дитини;
- 3) перша половина XX ст.;
- 4) межа XX—XXI ст.

За цією концепцією кожен новий період настає з появою якісно нових щодо змісту і форми текстів, а також змін у ставленні до дитини, орієнтації письменників на нового читача, його запити і потреби. Відбуваються істотні зміни в адресації та рецепції дитячої літератури, адже змінюються дитина, умови її життя та потреби щодо дозвілля, ставлення до навчання і виховання, виконання певних соціальних обов'язків, узагалі соціальні й рольові взаємини зі світом дорослих. Свого часу І. Франко писав, що «підставою для висновку про новий період в історії літератури» є насамперед «факти літературні і цивілізаційні». Для виокремлення нової епохи треба, «щоб на місці давніх, занепалих явищ постали нові, відмінні, такі, що співпадали б зміненим умовам духовного життя».

В. Костюченко в нарисі «Літературними стежками» виклад історії української літератури для дітей XX ст. веде за десятиліттями, наголошуючи на їх особливостях, пов'язаних із суспільними, політичними явищами та змінами. Однак часто складно вписати творчість письменника у якесь десятиліття, оскільки його талант може бути розкритий не відразу, а справжня популярність текстів — прийти через десятиліття.

Періодизацію історії літератури для дітей варто починати з того часу, коли вона виникає як специфічний феномен — сукупність адресованих дітям художніх текстів, які написані з урахуванням їхніх вікових особливостей (сприймання, мислення, уявлень тощо) та запитів. Перші такі твори з'являються у XIX ст. на основі фольклорних та літературних традицій попередніх епох. Цим зумовлено виокремлення передісторії літератури для дітей. Ідеться про фольклор, який у суспільстві виконує естетично-пізнавальну і виховну роль, та про літературу до XIX ст., яка увійшла до кола дитя-

чого читання (художні твори про дітей; твори, які пропонували для читання з пізнавальною метою; адресовані дітям твори — педагогічні настанови щодо їх навчання, виховання, поведінки в суспільстві тощо). На цьому акцентує і Раїса Мовчан: «про “дитяче читання” можна було говорити лише з “Повчанням” Володимира Мономаха, біблійними текстами, віршами й байками Г. Сковороди, а також навчальними книгами “Азбука” І. Федорова, “Читанка” М. Пашкевича, “Книжиця” О. Духновича, “Букварь южнорускій” Т. Шевченка». В Україні література для дітей почала активно розвиватися лише з другої половини XIX — початку XX ст., коли спеціально для них почали писати «дорослі» Л. Глібов, Марко Вовчок, Ю. Федькович, І. Нечуй-Левицький, Олена Пчілка, І. Франко, Б. Грінченко, Марія Загірня, а невдовзі — М. Коцюбинський, Леся Українка, В. Винниченко, О. Олесь, М. Вороний, С. Черкасенко.

Історична вертикаль становлення літератури, адресованої дітям, враховує тексти дорослої літератури, які увійшли в коло дитячого читання, стали класикою і включені в шкільні програми, оскільки вони значною мірою вплинули на розвиток тем, жанрів, образів та інших поетикологічних аспектів цього потоку літератури. Кожен період — результат проникнення в її поле світових фольклорних і літературних традицій; зміни ставлення до неї, переосмислення її ролі та призначення; інтенсивного тематичного, жанрового та ідейно-стильового оновлення, яке відбувалося на тлі оновлення «дорослої» літератури та відповідно до історико-літературних тенденцій епохи; появи нових типів головних героїв, оновлення художніх підходів, практики образо- і характеротворення; відродження літератури для дітей як самодостатнього естетичного феномену; активного перекладу творів зарубіжної літератури, запозичення популярних тем і жанрів.

Усе це є критеріальною підставою періодизації української літератури для дітей:

1. Передісторія української літератури для дітей. Її репрезентують дитячий фольклор, пам'ятки давньої літератури у дитячому читанні.
2. Українська література про дітей і для дітей XIX ст.
3. Українська література для дітей XX ст., для якої характерні два вектори розвитку: модерністські тенденції та соцреалістичний канон.
4. Сучасна українська література для дітей (останнє десятиліття XX — поч. XXI ст.).

Періодизація задає погляд на весь жанрово-тематичний розвиток літератури, адресованої дітям, а також твори, що увійшли в коло дитячого читання, домінування конкретних тем, проблем.

1.3. Література для дітей та юнацтва як об'єкт наукових і літературно-критичних студій

На зламі XX—XXI ст. в українському літературознавстві остаточно зникає упереджене ставлення до літератури для дітей і вона опиняється в центрі уваги видавців, організаторів дитячого читання, науковців. Утверджується погляд на дитину-читача як на повноправного реципієнта. Адресовані їй тексти потрапляють у поле високих вимог, які не припускають спрощеного трактування дійсності, ігнорування художньо-естетичних законів. Сучасна література для дітей — пласт високохудожніх текстів, позначених тематико-проблематичним розмаїттям, багатством жанрових форм, багатогранністю образів, новими стильовими і наративними практиками. Вона постає завдяки переосмисленню літературних традицій творення тексту для дітей і про дітей, переформатування художніх моделей поведінки юних героїв з урахуванням сучасних суспільних реалій. Змінюються тематичні, жанрові й функціональні її акценти.

Однією з актуальних проблем дослідження літератури для дітей та юнацтва є відсутність сталої теоретичної і літературно-критичної традиції. До 90-х років XX ст. панувала практика осмислення літератури для дітей та юнацтва з педагогічних позицій, акцентування її ідеологічної спрямованості, пізнавального та виховного аспектів.

Розгляд літератури для дітей та юнацтва не у протиставленні «дорослій» літературі, а в контексті національного чи світового письменства набув актуальності під впливом західноєвропейських дослідницьких практик, якими в Україні почали активно цікавитись із часу її незалежності. Щоправда, філологічні підходи до її вивчення практикували й раніше, що засвідчують підручник Любові Кіліченко «Українська дитяча література», статті, огляди та рецензії, вміщені у літературно-критичному щорічнику «Література. Діти. Час» (1976—1990). На сучасному етапі «Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва» видає під такою назвою вісники з працями провідних науковців.

Різні аспекти літератури для дітей досліджують У. Баран, О. Будугай, Н. Дев'ятко, К. Зайцева, С. Іванюк, Т. Качак, В. Кирилова, Ю. Куманська (Смаль), Н. Марченко, Л. Мацевко-Бекерська, Л. Овдійчук, Е. Огар, О. Папуша, Н. Резніченко, Б. Салюк, О. Слижук, М. Славова, польські науковці М. Світліцкі та К. Якубовська-Кравчик та ін.

Серед праць можна виокремити дисертації, наукові статті-огляди (літератури певного періоду, творчості авторів, творів певної тематики чи жанрової форми тощо), статті-аналізи (окремих

художніх текстів, елементів поетики), нариси, тези, критичні рецензії, відгуки та есе. Переважно в об'єктив науковців потрапляє проза і дуже рідко — поезія. Серед презентативних форм наукових розвідок найпоширеніші статті.

Основи теорії літератури для дітей та юнацтва, методології її осмислення аналізують Ольга Папуша, Маргарита Славова, Лідія Мацевко-Бекерська. У соціокультурному контексті книжки для дітей вивчає Емілія Огар. Значний внесок у розвиток досліджень зробила Уляна Баран (Гнідець), зосереджена на сучасній німецькомовній прозі. Наталію Марченко більше цікавлять біографічні жанри, дискурс дитинства. Сергій Іванюк вивчає концепцію юного героя та адресата в літературі для дітей, літературній казці. Поле дослідження Лілії Овдійчук є жанрова природа сучасної прози для дітей.

Рецензії, відгуки, огляди — основа вебпорталів «КЛЮЧ: Краща література юним читачам», «ВагаВooka. Простір української дитячої книги». Найактивнішими рецензентами сучасних дитячих книг є Валентина Вздольська, Наталія Дев'ятко, Оксана Думанська, Тетяна Качак, Ольга Купріян, Оксана Луцевська, Наталія Марченко, Наталка Мелетич, Лілія Овдійчук, Анна Третяк, Ганна Улюра, Володимир Чернишенко, Оксана Шалак, Тетяна Стус.

У дослідженні сучасної української прози для дітей та юнацтва простежуються такі основні тенденції:

- зосередження уваги на художніх особливостях поетики текстів, розгляд їх у площині історії, а не теорії літератури чи методології вивчення;
- домінування спорадичних статей про адресовані дітям твори над працями узагальнювального характеру;
- фокусування дослідницького погляду на поодиноких творах, творчості одного письменника, а не літератури певного історико-літературного періоду;
- переважання в дослідженнях тематико-проблематичного та жанрового аспектів, недостатня увага до образного рівня творів;
- спорадичне вивчення літератури для дітей та юнацтва у контексті українського та світового літературного процесу;
- частіше використання історико-типологічного та рецептивно-естетичного підходів, недостатня увага до психологічного, культурологічного, гендерного, постколоніального, психоаналітичного, герменевтичного, структуралістського та ін.;
- недостатнє залучення практики компаративних студій.

Студіювання досліджень, присвячених українській літературі для дітей, спонукають до узагальнення та висвітлення особливостей її історичного розвитку. Така праця сприяє усвідомленню того, що кожна епоха — це сукупність текстів, яким притаманні своєрідні тематика, жанрова природа, стилеві особливості, авторське бачення художнього світу, зорієнтованість на читачів.

1.4. Аналіз творів для дітей та юнацтва

Вивчення літератури для дітей та юнацтва передбачає аналіз художніх творів, їх розгляд, сприймання та інтерпретацію. Незалежно від того, кому адресовано художній твір, у процесі його аналізу, як зазначав Василь Марко, «...визначальними є два аспекти: естетична природа слова, що відкриває словесний ресурс народження художнього тексту, та тлумачення художнього образу, що дає змогу збагнути психологічний першопопит на шляху до єдності художнього світу творів».

Аналіз художнього твору — уявна операція над твором, яка передбачає членування його на частини (складники змісту і форми), виокремлення певних частин, дослідження їх особливостей, визначення місця й функціональної ролі в загальній системі твору, встановлення характеру взаємодії з іншими його частинами.

Повно і цілісно розкрити художньо-естетичні, функціональні та інші аспекти адресованого юним читачам твору допомагають дотримання принципів (взаємодії змісту і форми, системності, історизму, художності, емоційності та ін.) і компетентне використання раціонально дібраних методів (серед яких найпоширеніші соціологічний, психологічний, естетичний, формальний, біографічний, порівняльний, структурний, психоаналітичний, гендерний види аналізу), способів (пообразний, ідейно-тематичний, цілісний, «услід за автором») та прийомів («повільне читання», історико-літературний коментар, розгляд системи предметних деталей тощо) аналізу твору.

Літературознавчий аналіз побудовано на комплексному і системному осмисленні змістових та формальних особливостей твору.

Для кращого засвоєння художнього твору та розвитку аналітичних умінь, інтерпретаційної практики можна використовувати умовні алгоритми аналізу поетичних, прозових і драматичних текстів.

Алгоритми аналізу художніх творів:

I. Поезія

1. Читання тексту.
2. Визначення тематики поезії.
3. Аналіз образу ліричного героя та інших образів.
4. Розгляд структурної будови вірша (метричних, строфічних особливостей).
5. Визначення жанру твору.
6. Окреслення стилістичних особливостей.
7. Аналіз мови вірша (фоніки, художніх засобів, стилістичних фігур тощо).
8. Зіставлення (асоціювання):
 - а) творів такої самої тематики;
 - б) поетичних творів того самого автора;
 - в) елементів художньої структури поетичних творів;
 - г) творів такого самого жанру.
9. Емоційно-оцінна характеристика твору.
10. Аналіз літературно-критичних рецепцій твору.
11. Визначення морально-етичного, естетичного, виховного впливу твору на читача.
12. Узагальнення.

II. Проза

1. Читання тексту.
2. Визначення теми.
3. Окреслення проблемного кола тексту.
4. Аналіз образу головного персонажа та інших образів.
5. Пафос твору (емоційно-ціннісні орієнтації всього твору)
6. Розгляд сюжетно-композиційної будови тексту (структура, система образів, система деталей).
7. Визначення жанру.
8. Окреслення стилістичних особливостей.
9. Аналіз наративної природи тексту.
10. Мовні особливості.
11. Зіставлення (асоціювання):
 - а) творів такої самої тематики;
 - б) творів того самого автора;
 - в) елементів художньої структури подібних творів;
 - г) творів такого самого жанру;
 - г) твору та його екранізації.
12. Емоційно-оцінна характеристика твору.
13. Аналіз літературно-критичних рецепцій твору.
14. Визначення морально-етичного, естетичного, виховного впливу твору на читача.
15. Узагальнення.

III. Драматургія

1. Читання тексту.
2. Визначення теми.
3. Аналіз головних і другорядних дійових осіб.
4. Розгляд схеми розгортання дії (зав'язки, розвитку дії, кульмінаційного моменту, розв'язки).
5. Робота над ремарками.
6. Аналіз структурної побудови драми.
7. Визначення жанру.
8. Аналіз мовного пласта драми.
9. Зіставлення (асоціювання):
 - а) п'єс такої самої тематики;
 - б) п'єс того самого автора;
 - в) елементів художньої структури подібних творів;
 - г) творів такого самого жанру.
10. Емоційно-оцінна характеристика твору.
11. Аналіз літературно-критичних реценцій твору.
12. Визначення морально-етичного, естетичного, виховного впливу твору на читача.
13. Узагальнення.

Кожен з алгоритмів можна умовно поділити на три основні етапи реалізації, пов'язані зі сприйманням, осмисленням художнього твору та виходом за його межі. Застосування таких алгоритмів актуалізує проблему структурування художнього матеріалу, формує здатність до логічного членування тексту для більш детального його вивчення (Л. Мірошніченко), а також указує на взаємозв'язки між структурними компонентами.

Поетика тексту для дітей прочитується на тематико-проблематичному, образному, жанрово-стильовому, структурно-композиційному і наративному рівнях. Актуалізовані авторами проблеми внутрішнього світу дитини, проявів її поведінки, самореалізації, становлення як особистості, взаємодії з навколишнім світом розгортаються на тлі художньої репрезентації дійсного та уявного світів. Тема дитинства, пов'язана з оприлюдненням реалій, візій та фантазій, які близькі дітям, найбільшою мірою репрезентована у сюжетно-подієвому плані та образній системі твору.

Проблемно-тематичний аналіз передбачає розгляд художнього твору під кутом зору моральних, естетичних, соціальних та інших проблем, які знайшли відображення в ньому (в подіях історичного часу, композиції, образній структурі, в усіх елементах твору) в межах певної тематики.

Особливої уваги потребують образи головних героїв, адже характерною особливістю, основною тенденцією в літературі для

дітей є центрування образу дитини-героя. На цьому рівні реалізуються закладені смисли та ідеї автора.

У процесі аналізу образу головного героя важливо звернути увагу на особливості портретування, психологізм зображення внутрішнього світу, поведінкову модель, стосунки з іншими персонажами, охарактеризувати художні засоби його зображення (рис. 1.1).

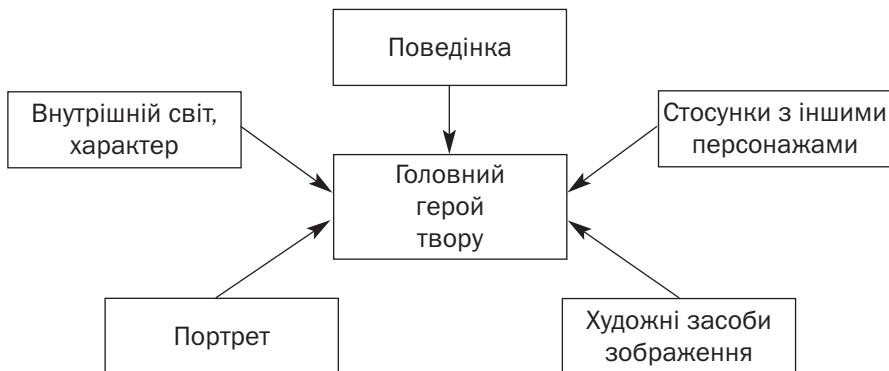

Рис. 1.1. Схема аналізу образу головного персонажа

Вивчення образної системи художнього твору сприяє виявленню його ідейно-художньої концепції. Образи головного героя, другорядних персонажів, автора, оповідача чи розповідача потрібно розглядати тільки в сукупності з темою, ідеєю, сюжетом, композицією твору, художніми засобами зображення і характеристиками. З цього можна зробити висновок, що аналіз має бути цілісним, навіть якщо його здійснювати поетапно.

Письменник може відтворювати певні концептуально структуровані картини світу, подаючи їх через образи природи, матеріального світу, часу, простору тощо. В контексті аналізу образного рівня твору зринають такі поняття, як «вічний образ», міфологічні, національні, біблійні, архетипні образи та образи-символи. Останні особливо актуальні в сучасній літературі жанру «фентезі».

Літературознавчий аналіз не виключає поєднання різноманітних методів та підходів до вивчення текстів: історико-типологічного, інтертекстуального, гендерного, лінгвістичного, біографічного тощо. Важливими при розгляді творів літератури для дітей є прийоми біографічного методу аналізу, які допомагають визначити наявність і характер впливу фактів біографії, життєвого досвіду на творчість письменника. Адже багато прозових творів про дітей написано на основі авторських спогадів із власного дитинства чи пов'язано з реальними подіями, які відбувались із автором, прототипами головних героїв, з якими спілку-

вався письменник, тощо («Казка мого життя» Б. Лепкого, «Потерчата» В. Рутківського», «Гуси-лебеді летять» М. Стельмаха, «Климко» Гр. Тютюнника, «Малий Мирон» І. Франка та ін.).

Інтерпретація змісту сучасних текстів для дітей буде неповною без інтертекстуального аналізу. Введені в текст літературні ремінісценції, інтертекстуальні вкраплення апелюють до читацького досвіду, розширюють кругозір і стимулюють розвиток пізнавальних інтересів дитини. Прикладом такого аналізу може бути розгляд інтертекстуальності тексту Галини Пагутяк «Втеча звірів, або Новий бестіарій». «Текст у тексті» є не просто свідченням ерудиції автора чи зовнішньою прикрасою, а повноцінним функціональним елементом, здатним акцентувати чи виявляти домінантні смисли основного текстового пласта, відкривати новий сенс, витворений шляхом нашарування інших смислів. Інтертекстуальні фрагменти також створюють різні рівні сприймання тексту.

Гендерне прочитання актуалізується в осмисленні асиметрії транслявання письменниками життєвого досвіду та розуміння дитячого світу, центрування дитячих характерів, вибору наративних тенденцій і диференціації адресатів на основі гендерної ідентичності. Сучасна література для дітей демонструє багато прикладів створення дитячих книг для дівчаток і для хлопчиків, у яких порушено коло тем, запропоновано систему образів з урахуванням домінування маскулінного/фемінного досвіду читача. Часто автори уточнюють адресата у піджанрових заголовках, наприклад, «Стефа і її Чакалка» (дівчача повість) І. Андрусяка, «Коли оживають ляльки» («Казка для дівчаток. Хлопчикам читати категорично забороняється!») Ірен Роздобудько.

Повноцінно розкрити ідейно-художні якості твору допомагають елементи філологічного (робота з ключовими мовними одиницями), стилістичного, лінгвістичного аналізу. Лінгвоаналіз текстів для дітей дає змогу виявити специфіку літератури для дітей на мовному рівні, окреслити закономірності організації текстів у певних літературних жанрах, висвітлити особливості комунікативного акту через семантичне декодування тексту як повідомлення автора/адресанта читачеві/адресату. Предметом лінгвістичного аналізу є мовний матеріал тексту — система мовних одиниць, їх характеристика і визначення ролі у вираженні ідейного та пов'язаного з ним емоційного змісту художнього твору.

Аналіз адресованої дітям літератури передбачає визначення виховного та морально-дидактичного, пізнавального аспектів твору; його естетичної цінності, ролі у становленні юної особистості, впливу на формування її світогляду й характеру, врахування автором вікових, психологічних та інших особливостей читача.

Зміст і форма твору — предмет аналізу та оцінювання книжки для дітей. На цьому наголошує американська дослідниця Барбара Кіфер, авторка базової моделі аналізу художньої літератури для дітей. Важливою частиною цієї моделі є оцінювання книжки крізь призму мультикультуралізму — явища, без якого нині неможливо уявити західну критику і педагогіку. При цьому важливо звернути увагу на сюжет, час і місце зображених подій, тему, мотиви й символи, характери у плані їх переконливості, повноти і стереотипності та поведінку персонажів, наявність моралізування, стиль і нарацію, а також на формат, ілюстрації, дизайн і якість книжки.

Адресована дітям література передбачає два ракурси прочитання текстів: з позицій читача-дитини (дитяча рецепція) і з позицій дорослого читача (доросла інтерпретація). Основна мета аналізу художнього твору не залежить від адресата і полягає у розкодуванні тексту, розкритті його ідейно-художніх якостей, неповторних образів, «пізнанні таїни художньої правди твору» (В. Марко) та визначенні його місця у творчості автора і розмаїтті літератури.

Література для дітей та юнацтва відповідає їхнім віковим особливостям і є своєрідною тематично, жанрово, інтонаційно й емоційно. Репрезентована дитячим фольклором та пам'ятками давньої літератури у дитячому читанні передісторія, адресована дітям авторська література XIX, XX та початку XXI ст. творять історичну вертикаль розвитку української літератури для дітей та юнацтва. Цей пласт мистецтва слова стає повноцінним об'єктом наукових студій, інтерпретації та аналізу.

Запитання. Завдання

1. Дайте визначення поняттям «дитяча література», «література для дітей та юнацтва», «коло дитячого читання».
2. Охарактеризуйте специфіку літератури для дітей та назвіть її провідні функції, опираючись на будь-який український художній твір, адресований дітям.
3. Які періодизації історії української літератури для дітей та юнацтва ви знаєте? Яка імпонує вам найбільше?
4. Укажіть науковців, які досліджують українську літературу для дітей та юнацтва.
5. Проаналізуйте дві-три літературно-критичні праці, присвячені проблемам становлення і розвитку української літератури для дітей та юнацтва.
6. Назвіть основні концепти аналізу образу головного героя.
7. Які методи і підходи до вивчення текстів включає літературознавчий аналіз літератури для дітей та юнацтва і яка його основна мета?

2.

Передісторія української літератури для дітей та юнацтва

2.1. Дитячий фольклор як сегмент усної народної творчості

Усна народна творчість як книга життя і народної мудрості тривалий час була першим і основним засобом розумового, морально-етичного та естетичного виховання дітей. Народна філософія буття, фольклорні мотиви та образи, засоби художнього відображення світу наявні у творах для дітей письменників багатьох поколінь. Природні жанри літератури для дітей усіх епох — лічилки, скоромовки, загадки, вірші, пісні, казки. Боротьба добра і зла, пригоди і випробування головного героя, чари і перетворення, поєднання реального та уявного світів є невід’ємними елементами літературних казок, пригодницьких повістей, фантастичних романів і творів, написаних у жанрі фентезі.

Фольклор як органічний складник літератури для дітей характеризують висока художня й етнопедагогічна культура, багатство жанрів і форм — колискові пісні, забавлянки, скоромовки, загадки, прислів’я і приказки, легенди, ігрові сюжети, пісні, думи тощо. Існує він із давніх-давен і є засобом узагальнення життєвого та художнього досвіду народу, який передавався з покоління в покоління. Український фольклор засвідчує яскраву самотність українського народу і становить невід’ємну частину його культури.

Фольклор (англ. *folklore* — народна мудрість, знання) — колективна, основана на традиціях творчість, яка виражає світогляд народу, його культурну та соціальну самотність, надії та сподівання.

Формами фольклору є мова, усна література, музика, танці, міфи, обряди, ремесла, архітектура та інші різновиди художньої

творчості. З метою розмежування матеріальної та духовної творчості народу вживають терміни «усна словесність», «народна словесність», «усна народна творчість», «народнопоетична творчість».

Усна народнопоетична творчість — сукупність видів і форм художньо-словесної творчості народу, яка засобами мови трансформувала давні знання про життя і природу, культи і вірування; а також думки, уявлення, почуття, переживання і народнопоетичну фантазію.

Упродовж тисячолітнього розвитку усна народна творчість закумулювала багату досвід життя і творчості народу, зокрема й у вихованні дітей, витворивши особливий дитячий фольклор.

Дитячий фольклор — сегмент усної народної творчості, багатожанрова система, яку утворюють прозові, речитативні, пісенні та ігрові твори, написані дітьми або дорослими для дітей.

Термін «дитячий фольклор» було запроваджено ще у 20-ті роки ХХ ст. на означення творів, складених дітьми, а також поезії пестування (невеликих ліричних творів, які примовляють дорослі, пестячи дітей). Усе інше було кваліфіковано як творчість дорослих. Зазвичай дитячий фольклор як підсистему народної творчості формують: твори, складені дорослими для дітей; твори, що втратили значення в житті дорослих і перейшли до дітей; твори, складені дітьми. Деякі фольклорні жанри неможливо однозначно зарахувати до певної групи. Специфікою дитячого фольклору є відповідність віковим особливостям дітей у виборі тем, образів, ідей; поєднання словесного компонента з елементами гри і супровідними рухами; виражене виховне спрямування.

Дитячий фольклор стали збирати на початку ХІХ ст. У 1837 р. в альманасі «Русалка Дністрова» було вміщено колискову пісню «Ой ходить сон коло вікон». Із середини ХІХ ст. відбулося виокремлення дитячого фольклору в підсистему усної народної творчості, його активно записували та вивчали фольклористи. Записи дитячого фольклору було вміщено у збірниках М. Максимовича, А. Метлинського, П. Чубинського, Я. Головацького, часописах «Киевская старина», «Этнографическое обозрение», «Етнографічний збірник», «Харьковский сборник», «Матеріали до українсько-руської етнології».

Збірку дитячого фольклору «Дитячі ігри, пісні й казки з Ковельщини, Лущини та Звягельщини на Волині» (1935) упорядкували Леся Українка і К. Квітка, «Українські народні казки, легенди, оповідання і речитативні вірші для дітей» (1939) — М. Нагорний, «Український дитячий фольклор» (1962) — В. Бойко, «Коліскові пісні» — Г. Сухобрус та Й. Федаса (1973), «Пісні

родинного життя» та «Дитячий фольклор» (1984, 1986) — Г. Довженок, К. Луганська та ін.

Дитячий фольклор як повноцінна частина усної народної творчості є об'єктом наукових студій з фольклористики, дитячої літератури, етнопедагогіки. Спроби жанрової класифікації дитячого фольклору і детальний аналіз окремих його груп містять праці дослідників усної народної творчості В. Василенка, Г. Виноградова, В. Гнатюка, М. Грушевського, О. Дея, Г. Довженюк, Л. Дунаєвської, Мар'яни Лановик і Зоряни Лановик, К. Луганської, Г. Сухобрус, І. Франка та ін.

Жанрову систему дитячого фольклору утворюють колискові пісні, забавлянки (пестушки, казочки-небилиці); жанри, які перейшли в дитячий фольклор із загальної народної творчості (заклички, дитячі колядки та щедрівки, ігри, казки); жанри, що виникли в дитячому середовищі, дитяча пареміографія (лічилки, прозивалки, мирилки, страшилки, примовки, скоромовки, загадки).

Коліскові пісні, забавлянки

Найпоширенішими та найдавнішими жанрами дитячого фольклору, зразками народнопоетичної творчості, створеними дорослими спеціально для дітей, є колискові пісні, забавлянки, утішки, пестушки.

Коліскові пісні (колисанки) — переважно коротенькі пісеньки, які виконує мати (рідше батько чи інші члени родини) над колискою дитини для її присипляння.

Мета колисанки — відповідними рухами, монотонним співом і приємними дитині словесними образами спонукати її до сну. Цим колискові пісні близькі до родинно-побутових і *замовлянь* — усталених ритмічних висловів, які вважають засобом впливу на довкілля, перебіг подій та досягнення певних результатів. Для колисанок характерні наспівна нескладна мелодія, традиційний зміст, усталена система образів (сон, дрімота, кіт-воркіт, гулі, журавка, мальована колиска), особлива мова (пестливі слова, повтори звукосполучень), варіативність та імпровізація.

Коліскові пісні (колисанки) як жанр народної ліричної пісні утворюють окремий цикл на основі чітко окреслених тематики і функцій (практично-побутова, пізнавальна, емоційна, морально-етична, психотерапевтична, формування естетичного чуття). Вони призначені тільки для дитини і мають тільки одного виконавця — матір або близьку людину. Звертаючись до дитини, вони передають свою ніжність, турботу і любов, залучають її до духовно-

го світу добра і краси. Ефект заколисування підсилюють гойдання дитини в колисці і специфічні засоби тексту колискової.

Із замовляннями колисанки зближують музична і словесна форми, а також їхній зміст. Свідчить це і про прадавнє їх походження. Засобами магії слова мати намагається уберегти немовля від загрозливих сил, сприяти розвитку і зростанню, випросити йому щасливу долю. Колисанки споріднює із замовляннями й інтонаційно-ритмічна будова:

Ой спи, дитя, без сповиття,
Поки мати з поля прийде
Та принесе три квіточки.
Одна буде дрімливая,
Друга буде сонливая,
Третя буде щасливая...

Для українських колискових пісень характерні поетична, образна і сюжетна різноманітність. Колискові пісні зазвичай класифікують за змістовим принципом (Г. Довженюк):

- пісні про дитину, її сон, харчування тощо, а також про тварин і птахів, які виявляють про неї турботу;
- твори, що виражають звернуті до дитини почуття й думки матері; водночас мати може звертатися думкою і до своєї долі;
- пісні з персонажами людського і тваринного світів, які вже сюжетно не пов'язані з образом самої дитини.

Класифікації колискових пісень за тематичними мотивами та жанрово-структурною будовою вирізняють міфологічну та побутову їх групи. У межах *міфологічної групи* — колисанки із мотивами сну, дрімоти, образом kota, зверненнями матері до навколишньої природи, опікуванням зілля.

Найстійкішим в українських колисанках є мотив закликання сну до дитини, а поширеними образами — наділені людськими якостями міфічні істоти, персоніфіковані образи східнослов'янського фольклору — Сон і Дрімота. До цієї тематичної групи належать колисанки «Ой, ходить сон коло вікон», «Прийди, сонку, в колисоньку», «Ой ходить сон по долині», «Ходить сонко», «Сонку, дрімку, голубоньку!», «Питається сон дрімоти» та ін.

Ходить сонко по вулиці,
Носить спання в рукавиці.
Ходить, дітей присипляє,
Сни чудесні насилає...
(«Ходить сонко»).

Велику групу становлять колисанки, в яких тема дитячого сну та заколисування пов'язана з образом kota («А-а-а, котки

два», «Котику сіренький», «Ой ти, коте, не гуди», «А-а, киця-мура», «Ой ти, кицю, кицю», «Ой ти, коте рябку», «Пішов котик по водицю», «Ой ну, коту сірий», «Ой ти, коте, коточок» та ін.).

Кіт у слов'янських культах є оберегом дому (спить на печі, стереже спокій; не відходить далеко від дому, завжди повертається). Очевидно, малася на увазі здатність kota швидко засинати, багато спати. Із цим пов'язують звичай класти kota в колиску перед тим, як покласти туди дитину. Мати закликає kota приспати дитя, колихати його, бути сумирним, щоб не збудити дитину:

Котику сіренький,
Котику біленький,
Котку волохатий,
Не ходи по хаті...

(«Котику сіренький»).

У своїх турботах про сон і щасливу долю дитини мати звертається до образів навколишньої природи. Дитину заколискують і доглядають вітер, сонце, дощ, пташки («Ой люляй, люляй, мій синочку», «Ой повішу колисочку», «Ой спи, дитя, в колисоньці», «Ой летів шпак через тин», «Люлі, люлі, прилетіли гулі», «Люлі-люлечка, прилетіла зозулечка» та ін.):

Ой спи, дитя, в колисоньці,
Як горошок в билиноньці.
Буде вітрець повівати
Та й горошком колихати...

(«Ой спи, дитя, в колисоньці»).

Окремий цикл утворюють колискові, в яких ідеться про магічне зілля, що присипляє дитину, оберігає від усього злого та сприяє її зростанню («Ой спи, дитя, без сповиття, поки мати з поля прийде», «Ой ну, люлі, дитя, спать», «Льон збирала», «Ой спи, синку, колишу тя»):

Ой спи, синку, колишу тя,
Як ти заснеш, то лишу тя.
Піду у гай по зіллячко,
Тобі, синку, по спаннячко...

(«Ой спи, синку, колишу тя»).

У побутовій групі колисенок — тексти більш сучасні, які оспівують дім, родину, деталі побуту дитини. Багато колискових пісень цієї групи побудовано на оспівуванні колиски («Колисонько, колисонько»), відповіданні матір'ю роздумів про життя («Ой люляй же мі, люляй»), надій і сподівань («Ой люлю, люлю, / коби-м ті вилюляла, / Коби-м сі з тебе / потіхи дочекала...») чи нарі-

5.

Сучасна література для дітей та юнацтва

5.1. Література для дітей незалежної України

Останнє десятиліття XX ст. для України ознаменоване здобуттям незалежності та національним відродженням. Дух свободи і демократії, який витав у мистецтві з кінця 80-х років, знайшов прояв у мистецтві та літературі 90-х. Суттєвих змін зазнали давнича система і сфера читання.

Певний час основними засобами презентації творів та ознайомлення читачів із творчістю сучасних письменників були збірники, антології та періодичні видання. У колективних виданнях об'єднували твори різних авторів, споріднені певними ознаками (тематика, жанр, належність авторів до покоління, стильова манера, гендерна характеристика тощо). «Альманахова доба» (так І. Франко у свій час назвав кін. XIX — поч. XX ст.) — спосіб пристосування літератури до нових умов.

Письменники прагнули по-новому подивитися на світ, що засвідчили нові теми і способи їх розкриття. Настирливо заявляв про себе новий світоглядно-мистецький напрям — постмодернізм. Багато авторів вплітали тільки його елементи в попередні літературні традиції. Відбувалося оновлення традиційних літературних напрямів — модернізму і реалізму. Індивідуалізація та плюралізація стилів, тематичне розтабування, жанрова еклектика — реальність того часу. Дитячі письменники також не цуралися постмодерного письма, що помітно у використанні міфу й архаїки, сюжетних алюзіях, літературних ремінісценціях, інтертекстуальності, переплетенні різних стилів оповіді, суміші жанрових різновидів, іронічності та пародійності письма.

У 90-ті роки розвиток літератури для дітей відбувався на іманентній основі поза будь-якими ідеологічними обмеженнями.

Збагачення літератури для дітей та юнацтва у 90-ті роки відбувалося завдяки творам, які замовчували до того часу, а їх автори (В. Винниченко, О. Олесь, М. Йогансен, Л. Мосендз, В. Королів-Старий, Дніпрова Чайка та ін.) були репресовані; творам, які раніше не були надруковані через звинувачення їх авторів (В. Симоненка, Ліни Костенко, Вал. Шевчука) у націоналізмі; творам письменників українського зарубіжжя (І. Багряного, Лесі Храпливої-Щур, Лесі Бризгун-Шанти, Ольги Мак, Катерини Перелісної, Р. Завадовича, М. Щербака, Л. Полтави, Віри Вовк, Д. Чуба, І. Качуровського, Емми Андіївської та ін.); творам, написаним у посттоталітарну добу письменниками із демократичним світоглядом і модерним типом мислення (В. Голобородьком, А. Качаном, Галиною Малик, Лесею Мовчун, Нелею Шейко-Медведевою та ін.).

Тогочасна література для дітей — калейдоскопічне явище, бо її творили письменники різних літературних поколінь, які сподували різні ідейно-художні, жанрово-стильові манери письма.

Поезія для дітей наприкінці ХХ ст.

У 90-ті роки ХХ ст. з новою силою розкриваються таланти Д. Білоуса, А. Качана, Д. Павличка, Тамари Коломієць, Ірини Жиленко, А. Григорука, В. Чухліба, І. Калинця та ін. Дошкільнятам та молодшим школярам адресує книги Варвара Гринько. Її «Букварик-веселик» (1990) та інші збірки містять абетки з віршиками, віршики про цифри, лічилки, скоромовки, загадки і просто віршики про маму, школу, мову. У дитячій поезії відкрила себе Ганна Чубач.

У 1992 р. Іван Малкович уклав «Українську абетку», в якій відомі багатьом поколінням українських дітей вірші й оригінальні поетичні тексти. Проілюстрована Костем Лавро книга стала знаковою серед такого типу видань. І. Малкович пропагує любов до рідного слова, відроджує фольклорні традиції віршування:

...ти, дитино,
покликана захищати своїми долоньками
крихітну свічку
букви «ї»,
а також,
витягнувшись на пальчиках,
оберігати місячний серпик
букви «є»...

(«Свічечка букви “ї”»).

для дітей писала з надією, що і її казкою «перейметься якась дитина й надовго увірує, що добро, навіть з маленькою булавою, є непереможним».

В авторки є понад тридцять казок для дітей, а також вірші і романи для дорослих. Писати для дітей, за словами Нелі Шейко-Медведевої, складніше, адже «щоб цікаво написати для дитини, треба бути в душі рівною їй, бодай той час, коли пишеш, а це до снаги лише тим авторам, які не покривдили в собі дитину, не принизили її, сповнившись дорослою мудрості».

Богдан Стельмах (нар. 1943)

Народився Богдан Стельмах в с. Туркотин на Львівщині. Навчався у Львівському державному університеті ім. Івана Франка та в Українській академії друкарства.

Для дітей молодшого шкільного віку написав вірші, скоромовки, лічилки, казки, що увійшли до збірок «Сонечкова донечка» (1988), «Писанка» (1993). У 1991 р. видав п'єсу «*Прикрі пригоди в Країні Погоди*» про те, як літні місяці вирішили, що їм, найкрасивішим, більше личить починати рік. Однак усьому має бути свій час і порядок — такий висновок твору.

У Львівському академічному драматичному театрі ім. М. Заньковецької йшли дві п'єси Б. Стельмаха для дітей — «Чари правдивої пісні» та «Біда навчить», у Першому українському театрі для дітей та юнацтва — «Тарас» та «І золоті й дорогої», комедія «Фрак для доцента».

Драматична поема-казка «*Правдива пісня*» адресована дітям середнього і старшого шкільного віку. Батько навчає Андрійка і Наталочку працювати «для добра людей», бо тільки так можна подолати Зло, якому служать міфічні Злороби і Брехня. Усі твори Б. Стельмаха зібрано у семитомному виданні книг «Мольфар», «Тарас», «Атентат», «Чудасія», «Гребля», «Романтики», «Світлиця» (2007—2008).

5.2. Українська література для дітей та юнацтва на початку ХХІ ст.

Сучасний етап розвитку української літератури для дітей якісно відрізняється від попередніх новими ідеями, проблематикою, іншим рівнем сприйняття текстів. На початку ХХІ ст.

формується погляд на дитяче читання не тільки як на засіб навчання та виховання, а й як на джерело розваги, чинник емоційного розвантаження дитини. Письменники, художники-ілюстратори, видавці, організатори дитячого читання вийшли на новий рівень усвідомлення якості книжки для дітей та юнацтва. Свої корективи у тематику, жанрові, образні та наративні параметри сучасної книги для дітей вносить час.

Розвиток літератури для дітей та юнацтва на сучасному етапі характеризують: відсутність тематичних обмежень; розгалужена жанрова система; синтез і дифузія жанрових форм у межах одного тексту; домінування фантастичного над реальним у літературі для дітей молодшого та середнього шкільного віку, а реалістичної прози — у літературі для читачів старшого шкільного віку; адресування поетичних текстів здебільшого дітям дошкільного та молодшого шкільного віку, прозових — підліткам і юнацтву; поглиблення психологічної характеристики дітей-героїв, центрування оповіді довкола персонажів із проблематичною поведінкою; переосмислення літературної традиції попередніх епох; розширення функціональності творів, актуалізація їхнього комунікаційного процесу (автор — текст — читач), генерування нового (розважального) емоційного досвіду.

Натепер популярними є книжки-картинки, поезія для дітей, жанрово-тематичні підрозділи прози — літературна казка, пригодницька, реалістична, історична, автобіографічна, біографічна, детективна, фантастична проза та фентезі. З'являються книги, адресовані дівчаткам чи хлопчикам: пласт реалістичних, психолого-соціальних текстів для підлітків, у яких чітко відображено фемінний чи маскулінний світ, показано особливий період головних героїв — перехід з дитинства в доросле життя. Посттоталітарний період розвитку українського суспільства відлунює в літературі для дітей розкриттям раніше заборонених тем психологічного, соціального, історичного характеру і значно розширює культурний та емоційний досвід читача, актуалізує різні напрями наукових студій.

У другому десятилітті ХХІ ст. дещо занепадає дитяча періодика, ще на початку століття активно представлена виданнями з багаторічною традицією («Малятко», «Барвінок», «Дзвіночок», «Пізнайко», «Однокласник», «Світ дитини»), а також заснованими нещодавно («Зернятко», «Малеча», «Дитяча Академія», «Вулик», «Ангеляткова наука» та ін.).

Сучасна українська література для дітей має національні / ментальні особливості: фольклорна традиція, помітна в мотивах і сюжетах казок та інших творів; тип зображення дитини і ставлен-

ня до дитинства; способи і прийоми розкриття різноманітних тем і проблем; іманентна жанрова система тощо. Внаслідок впливу глобальної міграції та тісних міжнародних зв'язків, міжнаціональної взаємодії ці особливості зазнають трансформації, втрачають регулятивний характер і стають факультативними. Водночас під впливом подій, які відбуваються в Україні (зокрема, війни росії проти України), у художніх текстах автори звертають більшу увагу на ті теми та проблеми (українська історія, національно-визвольна боротьба, геноцид, національна ідея, патріотизм), які є центральними у формуванні національної ідентичності юних читачів.

У ХХІ ст. помітно зростає увага до дитячої літератури в культурному просторі. Завдяки роботі бібліотек і професійних об'єднань громадських активістів з'являються інтернет-платформи, які містять інформацію про старі та нові дитячі книжки, інтерв'ю з авторами, фахові рецензії, огляди та наукові статті на тему дитячої літератури. Такими є зорієнтовані на юних читачів та фахівців, дослідників дитячої літератури проєкт Національної бібліотеки України для дітей «КЛЮЧ» та проєкт підтримки дитячого читання «BaraBooka. Простір української дитячої книги». У 2021 р. фахівці «BaraBooka» та Українського інституту книги в рамках проєкту «Живі письменники» започаткували електронний каталог сучасних дитячих письменників.

Сучасна українська література для дітей отримала визнання не тільки в українському, а й у європейському культурно-мистецькому просторі завдяки певним чинникам. Передусім — це активний розвиток книговидавництва для дітей усіх вікових категорій. Якісні в художньо-естетичному, функціональному та видавничому аспектах книги, тематично та жанрово широкий і розмаїтий асортимент як оригінальної, так і перекладної літератури для юних читачів пропонують понад 50 видавництв. Серед них: національне видавництво дитячої літератури «Веселка» (засн. у 1934 р.), «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» (засн. у 1992 р. Іваном Малковичем), «Академія» (засн. у 1993 р. Василем Теремком), «Навчальна книга — Богдан» (засн. у 1997 р. Богданом Будним), «Ранок» (засн. у 1997 р.), «Теза» (засн. у 1999 р.), «Видавництво Старого Лева» (засн. у 2001 р. Мар'яною Савкою і Юрієм Чопиком), «Грані-Т» (засн. у 2006 р.), «Урбіно» (засн. у 2010 р.), «Віват» (засн. у 2013 р.), «Час Майстрів» (засн. у 2014 р.), «Чорні вівці» (засн. у 2015 р.), «Видавництво» (засн. у 2016 р.) та ін. У 2023 р. найкращим європейським видавцем дитячої літератури на 60-му книжковому ярмарку в Болоньї визнано «Видавництво Старого Лева».

Формується новий шкільний канон, у якому значну частку становить саме сучасна література, адресована юним читачам. У контексті художньої якості письма важливо, що для дітей та юнацтва творять відомі письменники, але активно долучаються і дебютанти, які сміливо експериментують зі змістом та формою текстів, ілюстрацій, видавничими процесами.

Відбувається активна співпраця з партнерами з інших країн, зростає кількість перекладів українських книг іноземними мовами, а українські автори активно долучаються до європейських та світових книжкових подій, читацьких проєктів (участь у книжкових виставках, конкурсах, програмах). До щорічних каталогів книжкових рекомендацій у галузі міжнародної дитячої та юнацької літератури «The White Ravens» з 2011 до 2023 року потрапило більше двох десятків українських книг. Серед них — «Віршів повна рукавичка» (2011) Василя Голобородька, «Казка про Старого Лева» (2012) Мар'яни Савки, «Війна, що змінила Рондо» (2015) Романи Романишин та Андрія Лесіва, «Хто росте у парку» (2016) Катерини Міхаліциної і Оксани Були, «МОХ NOX» (2018) Тані Мальярчук, «Мене звати Варвара» (2023) Дзвінки Матіяш та ін.

Упродовж перших десятиліть ХХІ ст. Український інститут книги, бібліотеки, громадські організації активно проводять кампанії та розробляють державні програми з популяризації читання. Функціонують літературні конкурси, премії, проєкти, спрямовані на підтримку авторів літератури для дітей. Це літературна премія імені Олени Пчілки, започаткована в 1991 р. видавництвом «Веселка» для відзначення кращих українських книжок для дітей, які сприяють національному відродженню, вихованню в дітей патріотичних почуттів, та встановлена у 2004 р. щорічна «Премія Кабінету Міністрів України імені Лесі Українки за літературно-мистецькі твори для дітей та юнацтва». У 2018 р. засновано українську щорічну премію НСПУ в царині літератури для дітей імені Платона Воронька, а у 2021 р. Національною секцією Міжнародної ради дитячої та юнацької книги (IA IBBY), Національною бібліотекою України для дітей, ГО «Українська асоціація працівників бібліотек для дітей» та родиною В. Нестайка за підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України для відзначення сучасних українських дитячих письменників започатковано Всеукраїнську літературну премію імені Всеволода Нестайка.

На основі щорічного опитування читачів, літературознавців, організаторів дитячого читання бібліотеки, засновники проєктів «КЛЮЧ» та «VavaBooks» укладають списки найкращих книг. Своєрідні рейтинги формують організатори щорічних літературних

премій і конкурсів у певних номінаціях. Авторитетними є довгі та короткі списки кращих видань для дітей у номінаціях «Дитяче свято» Всеукраїнського рейтингу «Книжка року» (засн. у 1999), «Дитяча книга року — ВВС» (з 2012), літературної нагороди «Книга року ВВС» та книжкової премії «Еспресо. Вибір читачів». Ці процеси також сприяють розвитку якісного книговидавання, реалізації проєктів з промоції дитячого читання.

Творчість сучасних українських письменників, стрімкий розвиток книговидавання для дітей, активна промоція дитячого читання та популяризація літератури для юних читачів — основні фактори, які сприяють еволюції сучасної літератури для дітей та юнацтва як специфічної, повноцінної галузі, феномену мистецтва слова. Сучасна література для дітей набула якісно нового змісту, художньо-естетичного рівня, спростувавши стереотипну думку про примітивність та спрощеність творів, адресованих дітям.

Книжки-картинки

Видання формату книжки-картинки дуже популярні в європейських країнах та США. Вони виконують важливу пізнавальну, виховну і розвивальну функції. За останнє десятиліття в Україні в цій категорії з'явилося багато оригінальних книг, які вже є трендами і перебувають поза часом (актуальними були, є і будуть) і простором (не обмежені кордонами країни, певної мови чи ментального світогляду). Знаковим є видання *«Війна, що змінила Рондо»* Романи Романишин та Андрія Лесіва (артстудія «Аграфка», Видавництво Старого Лева, 2015). Книжка-картинка *«Війна, що змінила Рондо»* перекладена кількома мовами і внесена до щорічного каталогу книжкових рекомендацій у галузі міжнародної дитячої та юнацької літератури *«Білі круки — 2015»* (*«The White Ravens 2015»*), у список найкращих ілюстрованих видань 2021 р., укладений американським журналом *«Kirkus Reviews»*; відзначена на конкурсі найкращих дитячих книжок на Болонській виставці дитячої книги *«Bologna Ragazzi Award 2015»*.

«Війна, що змінила Рондо» — адресована широкому колу читачів історія, що розкриває тему війни. Її можна читати і обговорювати разом із дітьми. За жанровими ознаками вербальний компонент книги — казка, ключовою ідеєю якої є твердження, що сила у єдності, тільки разом можна здобути перемогу над злом. Самі ж автори в інтерв'ю наголошують: «Це видання не про конкретну війну, а про те, як загалом сприймати такі події, як боротися з війною, як, зрештою, її перемогти». Попри те що у малюнках, образах-символах втілено тематику української культури і

Література

- Баран У.** Комунікація у літературі для дітей та юнацтва : монографія. Львів : Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2016. 240 с.
- Варданян М. В.** Свій — Чужий в українській діаспорній літературі для дітей та юнацтва: національна концептосфера, імагологічні моделі : монографія. Кривий Ріг : Видавництво «Діонат» (ФО-П Чернявський Д. О.), 2018. 406 с.
- Горбонос О.** Літературна казка: сучасний теоретичний аспект. *Література. Фольклор. Проблеми поетики: наукове видання: присвячене дослідженню творчої спадщини Л. Ф. Дунаєвської*. Київ : ВПЦ «Київський університет». 2013. Випуск 38. С. 54—59.
- Іванюк С.** Концепція юного героя в українській літературі для дітей. *Іноземна філологія*. 2007. Вип. 119. С. 77—83.
- Качак Т., Близнюк Т.** Війна в сучасній українській літературі для дітей та юнацтва. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. № 2 (209). С. 151—157.
- Качак Т., Круль Л.** Сучасні українські книжки-картинки для дітей: ключові теми і образи. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 35. С. 290—296.
- Качак Т. Б.** Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти : збірник науково-методичних статей. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2013. 132 с.
- Качак Т. Б.** Новочасні реалії літературної казки. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2023. № 61. С. 152—155.
- Качак Т.** Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст. : монографія. Київ : Академвидав, 2018. 320 с.
- Кизилова В. В.** Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини XX століття : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 400 с.
- Кіліченко Л. М.** Українська дитяча література. Київ : Вища школа, 1988. 263 с.
- Костюченко В.** Літературними стежками. Нарис історії української літератури для дітей XX століття. Київ : К.І.С., 2009. 344 с.
- Лановик М. Б., Лановик З. Б.** Українська усна народна творчість : навч. посіб. Київ : Знання-Прес, 2006. 591 с.
- Література. Діти Час.** Вісники Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. 2011—2021. Вип.1 — Вип 7.
- Марко В. П.** Аналіз художнього твору : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2013. 280 с.
- Марченко Н.** Володимир Рутківський: тексти долі : біографічний нарис. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2014. 432 с.

- Мацевко-Бекерська Л.** Дитяча література як форма діалогу культур: герменевтичний аспект. *Література. Діти. Час: Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва*. Вип. 1. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2011. С. 18—24.
- Мовчан Р.** Література для дітей та юнацтва в системі історії української літератури ХХ століття. *Література. Діти. Час: Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва*. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2011. Вип. 1. С. 12—17.
- Овдійчук Л.** Жанри та стильові особливості сучасної прози для дітей. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 1. С. 35—38.
- Огар Е.** Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби) : монографія. Львів : Світ, 2012. 320 с.
- Папуша О.** Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії: до проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу. *Слово і час*. 2004. № 12. С. 20—26.
- Франко І.** Лектура для дітей (розділ із статті «Женщина-мати»). *Франко І. Я. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка, 2008. Т. 53. С. 569—572.
- Kachak T., Blyznyuk T.** Contemporary Ukrainian Literature for Children and Youth in the Context of Multiculturalism as an Edukational Practice. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2018. Vol. 5 (1). P. 128—135.
- Kachak T., Blyznyuk T., Krul L., Voloshchuk H. & Lytvyn N.** Children's literature research: receptive-aesthetic aspect. *Apuntes Universitarios*. 2022. Vol. 12 (3). P. 76—93.
- Kachak T.** Children of the Post-communist Period in Contemporary Ukrainian Literature for Young Readers. *Miscellanea Posttotalitarian Wratislaviensia*. 2017. Vol. 2 (7): Special Issue: Post-Communist Children's Cultures in Central, Eastern, and Southeast Europe. P. 35—48.
- Kachak T.** Historical memory and national perspective in contemporary Ukrainian literature for children and youth. *Australian and New Zealand Journal of European Studies (ANZJES)*. 2022. Vol. 14 N. 4: Special Issue: Independence. Archive. Prognosis. Ukraine in 1991—2021 and Beyond. P. 29—37.
- Kachak T.** Social Orphanhood in Contemporary Ukrainian Literature for Children and Young People. *Libri & Liberi*. 2022. Vol. 11 (1). P. 13—33.

Качак Т.

К30 Українська література для дітей та юнацтва : підручник / Тетяна Качак. — 3-тє вид., доповн. — Київ : ВЦ «Академія», 2025. — 456 с. — (Серія «Альма-матер»).

ISBN 978-966-580-310-2 (серія)

ISBN 978-966-580-770-4

Українська література для дітей та юнацтва — самобутній феномен мистецтва слова, який відкриває юним читачам людину, світ, закономірності буття. Повне, ідеологічно незаангажоване уявлення про неї від зародження до сьогодні дає цей підручник. Він пропонує естетично вмотивовану періодизацію історії літератури для дітей та юнацтва, методику аналізу та інтерпретації творів фольклору і творчості найпомітніших письменників. Значну увагу приділено жанрово-тематичному розмаїттю поезії, прози та драматургії, які формують етичні, патріотичні, екологічні та духовні цінності молоді. Пріоритетний фокус зроблено на огляді сучасного етапу розвитку української літератури для юних читачів.

Системно структурований, логічно і вправно написаний підручник прислужиться педагогам, дитячим психологам, фахівцям із дитячого читання, працівникам бібліотек, батькам, авторам і дослідникам творів для дітей та юнацтва. Кожному, хто переймається світом дитини, роллю в ньому книги і читання, він буде цікавим і корисним.

УДК 821.161.2-93.09(075.8)

Навчальне видання

Серія «Альма-матер»

Заснована в 1999 році

КАЧАК Тетяна Богданівна

Українська література для дітей та юнацтва

Підручник

3-тє видання, доповнене

Редактор Г. Т. Сенькович

Коректор Т. А. Дічевська

Комп'ютерна верстка Є. М. Байдюка

Формат 60×90/16. Ум. друк. арк. 28,5.

Наклад 1000 прим. Зам.

Видавничий центр «Академія»,
03057, м. Київ, вул. Олександра Довженка, б. 3.

Тел./факс: (044) 4568463.

Email: academia.book@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 7175 від 02.11.2020 р.

Видруковано у ПрАТ «Харківська книжкова фабрика “Глобус”
корпоративне підприємство ДАК “Укрвидавполіграфія”»,
вул. Різдва, 11, м. Харків, 61012.

Свідоцтво серія ДК № 7032 від 27.12.2019 р.